

ler için bk. BÂLÎ BEY CAMİİ). 17 Safer 953 (19 Nisan 1546) tarihli bir kayıta, han veya kervansarayın Yenişehir'deki caminin vakfına ait olduğu ve Bursa'nın Balıkpazarı semtinde bulunduğu belirtilmektedir. Muharrem 1039'da (Eylül 1629) hanın kurşunları harap olduğundan bir kısmı kiremitle örtülerek tamir edilmiş, üst kat kurşunları yenilenmiş, bu işler için 60.100 akçe harcanmıştır. 1044 Cemâziyelevvelinde (Kasım 1634) üç katın hücrelerinin önlerindeki sakıfların ve kurşunların tamiri için 28.915 kuruş masraf gösterilmiştir. Şaban 1160'ta (Ağustos 1747) ve Şevval 1161'de (Ekim 1748), Bâlî Bey vakıflarının mütevellisi Halil Bey çok harap durumda olan ve bu yüzden de gelir getirmeyen hanı tamir ettirmeye gayret ederken önceki mütevellilerden üçü tarafından öldürülmüştür. 15 Şaban 1207 (28 Mart 1793) tarihli bir belge de ise, "Altmış dört odalı bu han ile diğer müsakkafattan, eskiden dört iken ikiye inen menzil, dükkânlar ve odalardan mürekkep Bâlî Bey vakfı harap hale düştüğünden ve galle-i vakıf tamire müsait olmadığından, 250 kuruş muaccele bedelle tamirini yapmak isteyene, vakıf şartlarına uyarak bir sene, pek pek üç seneden fazla müddetle kiraya vermemesi ve icarın ecr-i mislinden az olmaması şartıyla han ferâğ ve tefrîz edilmiştir" denilmektedir. Bundan da XVIII. yüzyıl sonlarında Bâlî Bey Hanı'nın pek iyi durumda olmadığı anlaşılır.

1847 Mayıs'ında Bursa'ya giden Fransız seyyah Xavier Hommaire de Hell'in 1848'de ölümünden sonra yayımlanan seyahat notlarının atlas kısmında bu hanın bir gravürü bulunmaktadır. De Hell'in yanında ressam olarak bulunan Jules Laurens (ö. 1901) tarafından çizilen bu resimde, hangi hana ait olduğu belirtilmemişse de, Bâlî Bey Hanı'nı tasvir ettiği kolayca anlaşılır. Taş basması tekniğinde olan gravürde bu üç katlı hanın o sıralarda çok harap durumda olduğu açıkça görülmektedir. Resmin çizildiği yerdeki revaklar tamamen yıkılmış olduğu gibi karşı tarafta iki katın revakları da yıkık, orta avlu ise toprak doludur. Bu resimden Bâlî Bey Hanı'nın revaklarının sivri kemerlerle avluya açıldığı, bu kemerlerin kare pâyelere oturdukları anlaşılmaktadır. Yine bu resimden öğrenildiğine göre han bir yamaca yaslandığından dipteki bölümün revak kemerleri, yanlardakilerle aynı hizada değildir. Böylece bu kısmın dört katlı olması ihtimali belirlemektedir. Ayrıca en

yukarıda köşk biçiminde çıkmalı bir asma katın (?) da varlığı dikkati çeker. Herhalde Bursa'yı büyük ölçüde harap eden zelzeleden de zarar gören Bâlî Bey Hanı zamanla toprak altında kalmıştır. Bina'nın sadece bir iki kemer yıkıntısı görünmekte iken 1985'e doğru Bursa Belediyesi tarafından buradaki toprak tamamen temizletilmiş ve hanın duvar kısımları gün ışığına çıkarılmıştır. Böylece Bâlî Bey Hanı'nın, Gabriel tarafından "kaybolmaya mahkûm birkaç alt yapı kalıntısı" sözleriyle tarif edilen bir harabe olmadığı, kalan parçaları tamir edildiği takdirde bir tarihî eserin yaşatılabileceği anlaşılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

X. Hommaire de Hell — J. Laurens, *Voyage en Turquie et en Perse-Atlas historique et scientifique*, Paris 1854-60, lv. IV (bu eser ve resimleri hak. bk. S. Eyice), "Hommaire de Hell ve Ressay Laurens", *TTK Belleten*, XXVII, sy. 105 (1963), s. 59-104; Kâmil Kepeci, *Bursa Hanları*, Bursa 1935, s. 18-19 (Şer'iyye sicillerindeki kayıtların defter ve sayfa numaraları ile); Kazım Baykal, *Bursa ve Anıtları*, Bursa 1950 — 2. bs. İstanbul 1982, s. 96; A. Gabriel, *Une capitale turque: Brousse*, Paris 1958, I, 191; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi III*, s. 125-126.

SEMÂVİ EYİCE

BÂLÎ EFENDİ, Sarhoş

(ö. 980/1573)

Halvetiyye tarikatının
Ramazâniyye koluna mensup
mutasavvif - şair.

Tire'de doğdu. Babası Kadı Birgivîzâde Muhyiddin Efendi, II. Bayezid'in şehzadelerinden Ahmed'in hocasıdır. Bâlî medrese ilimlerini tahsil ettikten sonra İstanbul'a giderek Kepenekçi Medresesi'nde ders verdi. Âşık Çelebi'ye göre aşırı içki ve eğlence düşkünü olduğu için "Sarhoş" lakabıyla tanındı. Hasan Çelebi ise "bâde-i aşk-ı ilâhî ile mest-i medhûş olacağı bilindiği" için kendisine bu lakabın verildiğini söyler. Bâlî daha sonra Halvetiyye tarikatının Ramazâniyye kolunun kurucusu Ramazan Efendi ile tanışarak ona intisap etti. **Sülûk***ünü tamamlayıp icâzet aldıktan sonra İstanbul'da Ali Paşa Tekkesi'ne şeyh oldu. Vefatında Lâleli'deki Altuncuzâde Tekkesi hazîresine defnedildi.

Şiirlerinde Cevherî mahlasını kullanan Bâlî Efendi'nin divanı yoktur. Sadeddin Nûzhet'in yayımladığı elde bulunan birkaç şiirine bakılarak şairliği hakkında hüküm vermek güçtür. Ancak Âşık Çele-

bi ve Kınalızâde Hasan Çelebi tezkireleriyle Âlî Mustafa Efendi'nin *Künhü'l-ahbâr*'ında ve Nev'izâde Atâî'nin *Zeyl-i Şekâik*'inde kendisine oldukça geniş yer verilmesinden devrinde büyük bir şöhrete sahip olduğu anlaşılabilir. Hüseyin Vassâf'ın Sofyalı Bâlî için söylenmiş olduğunu naklettiği "Bir bakışta bâdeyi bal eyledi Bâlî baba" mısraı Sarhoş Bâlî için söylenmiş olmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Âşık Çelebi, *Meşâirü's-şuarâ*, vr. 69^a-b; Kınalızâde, *Tezkire*, I, 271-273; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 203; *Osmanlı Müellifleri*, I, 18; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 265; Ergun, *Türk Şairleri*, III, 1046-1049.

NIHAT AZAMAT

BÂLÎ EFENDİ, Sofyalı

(ö. 960/1553)

Fuşûsü'l-hikem şârihi,
âlim, şair ve mutasavvif.

Bugünkü Arnavutluk sınırları içinde kalan Usturumca'da doğdu. Tahsilini Sofya ve İstanbul'da tamamladı. Daha sonra Halvetî şeyhlerinden Kasım Çelebi'ye intisap etti. Kanûnî Sultan Süleyman'ın takdir ve iltifatını kazandı; onun bazı

Sofyalı Bâlî Efendi'nin *Atvâr-ı Seb'a* adlı eserinin ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2927)

seferlerine katılarak orduya mânevî destek verdi. Sofya yakınlarında Sâlihiye'de vefat etti ve orada defnedildi. Daha sonraki yıllarda Abdülaziz oğlu Kadı Abdurrahman tarafından aynı yerde adına cami, türbe ve zâviye yaptırıldı.

Müridlerine Gazzâlî'nin eserlerini tavsiye eden Kurd Muhammed Efendi ile *Vahdet-i Vücûd* adlı eserin müellifi olan Muslihuddin Efendi en meşhur müridleridir. Sofyalı Bâlî hem zâhirî ilimler hem de tasavvufî meseleler hakkında eser vermiştir. Kazâ ve kader konusunda İbn Kemal'e yazdığı reddiye kelâm ilmindeki dirayetini, tasavvuf tarihinin en çok tartışılan eseri *Fuşûşü'l-hikem*'e şerh yazması da bu sahadaki vukufunun derinliğini ortaya koyar. Bâlî Efendi'nin Şeyh Bedreddin Simâvî aleyhinde devrin pa-dışahına mektup yazdığı da göz önüne alırsa (bk. M. Şerefeddin, s. 71-72) onun çok tartışılan bazı fikrî-tasavvufî meseleler karşısında orta bir yol tuttuğu sonucuna varılabilir.

Eserleri. Bâlî Efendi'nin en meşhur eseri *Şerhu'l-Fuşûş*'tur. Arapça olarak kalemeye aldığı bu eserin en önemli özelliği, bazı konularda diğer *Fuşûşü'l-hikem* şârihlerine muhalif görüşler ihtiva etmesidir. Meselâ ona göre Firavun'un imanı konusunda İbn'ül-Arabî'nin asıl kanaati *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'deki fikridir. Bu eserinde İbn'ül-Arabî Firavun'un cehennemde ebedî kalacağını söyler. *Fuşûşü'l-hikem*'inde Firavun'un imanının geçerli olup olmadığı konusunda yer alan ifadelerinin ise şârihler tarafından yanlış anlaşıldığını ileri sürer. Çeşitli kütüphanelerde birçok yazma nüshası bulunan eser basılmıştır (İstanbul 1309). Diğer eserleri şunlardır: *Atvâr-ı Seb'a* (Türkçe, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2927; İÜ Ktp., TY, nr. 643, 2310); *Şerhu hadîsi küntü kenzen* (Süleymaniye Ktp., Tırnovalı, nr. 1864; Şehid Ali Paşa, nr. 2725/18); *Risâletü'l-kazâ ve'l-kader* (Süleymaniye Ktp., Dârülmesnevî, nr. 55/2); *Kıssa-i İbrâhim Aleyhisselâm* (İÜ Ktp., TY, nr. 2410); *Mecmûatü'n-nesâih* (Türkçe, Süleymaniye Ktp., İzmirli, nr. 350); *Risâletü't-tasavvuf* (Süleymaniye Ktp., Tâhir Ağa, nr. 433/3); *Vâridât* (Türkçe, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2338).

Mutasavvîfâne bazı şiirler de yazan Bâlî'nin şiirlerine mecmualarda rastlanmaktadır. S. N. Ergun "Manzûme-i Vâridât" adlı uzun bir şiirini eserine almıştır (Türk Şairleri, I, 739-740). Bazı mecmualarda mektuplarının olduğu da gö-

rülmektedir (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 188/2, vr. 26-32; M. Ârif Molla Murad, nr. 213/2, vr. 27-30; Esad Efendi, nr. 3729/2, vr. 81-85).

BİBLİYOGRAFYA :

Bâlî Efendi, *Şerhu'l-Fuşûş*, İstanbul 1309, s. 395; *Tarikatnâme-i Halvetiyye*, İstanbul 1290, s. 31; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât*, IV, 245; V, 215; Taşköprizâde, *Şekâ'ik*, Beyrut 1395/1975, s. 317; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 521-522; *Keşfü'z-zunûn*, I, 883; II, 1263; *Sicill-i Osmânî*, II, 4-5; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, III, vr. 228; M. Şerefeddin [Yaltkaya], *Simavnakadisioğlu Seyh Bedreddin*, İstanbul 1924, s. 71-72; *Osmanlı Müellifleri*, I, 42; Ergun, *Türk Şairleri*, II, 737-740; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 330; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, III, 38.

MUSTAFA KARA

BÂLÎ PAŞA CAMİİ

İstanbul'da
Sinan'ın ilk eserlerinden olan
XVI. yüzyıla ait cami.

Fatih'ten Edirnekapi'ya uzanan ana caddenin (Fevziapaşa caddesi) sol tarafında eski Bayrampaşa deresi vadisine (günümüzde Vatan caddesi) inen yamaçta inşa edilmiştir. Bugün Fatih'te Akdeniz caddesi ile Bâlî Paşa caddesinin keşiştiği kavşağa yakın, Hırka-i Şerif tarafına giderken sağda bulunan Bâlî Paşa Camii'nin kapısı üstündeki kitâbe, Bayezid'in iç oğlanlarından Hüdâî mahlaslı Kenan Bey tarafından yazılmıştır. Bu manzum kitâbeye göre cami Sultan II. Bayezid'in vezirlerinden İskender Paşa'nın kızı ve Bâlî Paşa'nın zevcesi Hümâ Hatun tarafından 910'da (1504-1505) yaptırılmıştır. Halbuki Bâlî Paşa Camii'nin Mimar Sinan'ın eserlerini bildiren çeşitli tezkiyelerde adı bulunmaktadır. Bu tarihlerde Sinan İstanbul'a daha henüz gelmemiş bir genç, belki de çocuk olduğuna göre caminin onun eserleri listesine neden girdiği hususunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Genellikle iddia edildiğine göre cami Bâlî Paşa tarafından yaptırılmaya başlanmış ve Paşa'nın 900'de (1494-95) veya pek az sonra ölümü üzerine karısı tarafından tamamlanmıştır. *Hadikatü'l-cevâmî*'in yazdığına göre Hümâ Hatun, Sultan II. Bayezid'in kızıdır. Şimdiye kadar gerek Bâlî Paşa Camii gerekse Mimar Sinan hakkındaki yayınların hemen hepsinde bu bilgiler aynen tekrarlanmıştır.

Bütün bunlar Bâlî Paşa Camii'nin yapılış tarihini son derecede karışık bir duruma sokmaktadır. Kitâbede 910 olarak hesaplanan ebced*den kaynaklanan bu

çapraşık tarihlenmeyi şu şekilde aydınlatma çıkarmanın mümkün olabileceğini sanıyoruz. Cami için 910 tarihini veren Ayvansarâyî'nin *Vefeyât-ı Selâtin*'inde Bâlî Paşa'nın 955'te (1548) vefat ettiği kaydedilerek tarih misrai "Hicret-i Bâlî Paşa" olarak da verilmiştir. Aynı müellifin *Hadikatü'l-cevâmî*' adlı eserinde ise Bâlî Paşa'yı II. Bayezid devrine kadar indirmesi şaşırtıcıdır. Ayvansarâyî herhalde aynı ada sahip iki veziri karıştırmış ve 1787'ye doğru, yani ölümünden az önce bitirdiği anlaşılan *Vefeyât-ı Selâtin*'de doğrusunu yazmış olmalıdır. Diğer yandan İ. Hakkı Konyalı tarafından da tesbit edildiği gibi, Başbakanlık Arşivi'ndeki 953 (1546) tarihli *İlyazıcı Defteri* veya diğer adıyla *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*'nde (nr. 251, s. 380) Hacı Üveys mahallesindeki bu cami hakkında, "Vakf-ı Câmî-i Bâlî Paşa, vâkıfı hayatta olup ve usul-i evkâf dahi mukarrer ve ma'lûm olmadığı ecilden tafsil olunmadı" denilmektedir. Bu kayıtlardan açık şekilde anlaşıldığına göre caminin kurucusu Bâlî Paşa 1546'da sağdır ve doğruluğunda hiç şüphe olmayan bu not *Vefeyât-ı Selâtin*'in verdiği bilgiye uymaktadır. Şu halde caminin yapımı Kanûnî Sultan Süleyman (1520-1566) dönemi içinde ve Mimar Sinan'ın mimar olarak faaliyette olduğu yıllarda gerçekleşmiş olup onun ilk eserlerindedir. Esasen mesele kitâbedeki ebcedin 910 tarihini verdiği iddiasından çıkmaktadır. Kitâbede rakamla tarih olmadığına göre tarihin hesaplanmasında bir yanlışlık olmalıdır. Sonuç olarak Bâlî Paşa Camii 953'e (1546) doğru yapılmış ve bânisi-

Bâlî Paşa Camii - Fatih / İstanbul

